

Virus corona : « Batwoman » và những bí mật phòng thí nghiệm P4 Vũ Hán.

Thuy My

Ảnh chụp bà Thạch Chính Lệ (Shi Zhengli) tại phòng thí nghiệm P4 Vũ Hán ngày 23/02/2017. Tuy do Pháp giúp xây dựng, nhưng Paris không hề được biết những gì diễn ra tại đây. AFP - JOHANNES EISELE

Liệu con virus corona chủng mới có bị bắt cản để thoát ra khỏi một trong những phòng thí nghiệm ở Vũ Hán, nơi xuất phát đại dịch ? Bài điều tra của Le Monde ngày 27/04/2020 đi vào môi trường đặc thù này, cho thấy Pháp đã ngây thơ khi tin vào sự hợp tác với Trung Quốc.

Khi nạn dịch khởi đầu tại thành phố, bà Thạch Chính Lệ (Shi Zhengli), chuyên gia về virus corona của Viện Vi trùng học Vũ Hán không thể ngủ được trong nhiều ngày, với câu hỏi dai dẳng « Liệu có phải con virus thoát ra từ phòng thí nghiệm Trung Quốc ? ».

« Batwoman » của P4 Vũ Hán

Người phụ nữ 55 tuổi được báo chí Hoa lục đặt biệt danh là « Batwoman », do bà chuyên nghiên cứu loài dơi ở Quảng Đông, Quảng Tây và Vân Nam, các khu vực thực sự là « nhà máy sản xuất virus ». Năm 2005, chính từ một con dơi mà bà đã nhận diện được hai loại virus gần giống với SARS-CoV, virus đã gây ra dịch SARS năm 2003.

Thế nên ngay từ khi những bệnh nhân đầu tiên nhập viện ở Vũ Hán, Thạch Chính Lệ đã thổ lộ với Jane Qiu, nhà báo của nguyệt san Scientific American về nỗi lo con virus thoát ra từ Trung tâm bệnh nhiễm của Viện Vi trùng học Vũ Hán.

Thạch Chính Lệ làm việc trong hai môi trường : những hang động tối tăm ẩm ướt ở tỉnh xa mà bà phải lặn lội vào trong trang phục bảo hộ để bắt dơi, và phòng thí nghiệm. Bà là phó giám đốc phòng thí nghiệm P4 mới, chuyên nghiên cứu virus loại 4 có tỉ lệ lây nhiễm và làm chết người cao nhất, như Ebola đã giết hại 90% người bị nhiễm.

« P4 », tức National Biosafety Laboratory của Vũ Hán, được xây dựng trong khuôn khổ một thỏa thuận hợp tác Pháp-Trung, theo mô hình P4 Jean-Mérieux ở Lyon.

Phòng thí nghiệm mang tính chiến lược cao này mất 15 năm mới hoàn thành, bắt đầu hoạt động từ đầu năm 2019 sau hai năm thử nghiệm, nằm ở ngoại ô cách Vũ Hán 30 km về phía tây nam. Tuy nằm ở một khu vực cô lập, nhưng cách đây hai năm, mọc lên một khu đại học xá dành cho các nhà nghiên cứu và sinh viên ở sát cạnh.

Ngày 14/04/2020, Washington Post đăng bài viết khẳng định các nhà ngoại giao Mỹ ngay từ tháng 3/2018 đã cảnh báo việc thiếu thốn « các kỹ thuật viên và điều tra viên được đào tạo đúng đắn để vận hành phòng thí nghiệm phải giữ an ninh cao độ này ». Nhưng trước đó, mối nghi ngờ về một sự cố khiến con virus thoát ra đã lan truyền ngay tại Hoa lục.

Mạng xã hội Trung Quốc sôi sục với các giả thiết

Từ cuối tháng Giêng, phòng thí nghiệm P4 và « Batwowan » đã làm sôi sục mạng xã hội Trung Quốc. Cư dân mạng còn quan tâm đến một phòng thí nghiệm khác, trực thuộc Trung tâm kiểm soát và phòng ngừa bệnh truyền nhiễm, nằm cách chợ thịt rừng Hoa Nam có 280 mét, ngôi chợ ở trung tâm Vũ Hán, ổ dịch SARS-CoV-2 đầu tiên.

Có thể dễ dàng tìm lại trên YouTube phóng sự của một kênh truyền hình Thượng Hải ngày 11/12/2019 về Điền Tuấn Hoa (Tian Junhua), một kỹ thuật viên của phòng thí nghiệm này, đang leo vào những hang động tối tăm khủng khiếp của Hồ Bắc, trong bộ đồ bảo hộ trắng với lưới bắt dơi.

Phóng sự ca ngợi : « Gần 2.000 loại virus đã được các nhà nghiên cứu Trung Quốc phát hiện trong 12 năm qua, trong khi thế giới chỉ tìm thấy 284 loại trong 200 năm. Trung Quốc giờ đây dẫn đầu thế giới về nghiên cứu virus ».

Vài tuần sau, trong bối cảnh dịch bệnh lan rộng ở Vũ Hán, đoạn phim ngắn này lại mang một âm hưởng khác trên mạng xã hội Hoa lục. Bỗng dưng người ta nhận ra bộ đồ bảo hộ và đôi găng cao su của nhà nghiên cứu khá mong manh. Bản thân Điền Tuấn Hoa cũng nhìn nhận : « Chỉ cần da trần chạm phải phân dơi là bị nhiễm virus ». Ông cũng đã từng tự nguyện cách ly sau khi bị vài giọt nước tiểu dơi rơi trúng. Liệu một sự cố tương tự đã xảy ra ở phòng thí nghiệm ?

Lo sợ, đồn đãi... Hàng ngàn kịch bản được đưa ra trên mạng. Dù chính quyền bác bỏ, người ta vẫn đặt dấu hỏi về số phận của một cựu sinh viên Viện Vi trùng học là Hoàng Diễm Linh (Huang Yanling), mà một phần lý lịch đã bị xóa trên trang web của viện.

Ngay cả tờ báo dân tộc chủ nghĩa nhất là Hoàn Cầu Thời Báo trong bài điều tra dài ngày 18/2 cũng cho rằng việc chất vấn khả năng Viện Vi trùng học Vũ Hán chế ra virus là chính đáng, và tự hỏi liệu thí nghiệm này có diễn ra với loài linh trưởng hay không.

Mười ngày sau, khi nhà bình luận nổi tiếng Thôi Vĩnh Nguyên (Cui Yongyuan) đưa ra thăm dò về xuất xứ của virus, 51% trong số 10.000 người trả lời tin rằng đó là « một con virus nhân tạo thoát ra do sơ sót », 24% cho rằng virus bị gieo rắc với dụng ý xấu. Chỉ có 12% nghĩ là có nguồn gốc tự nhiên.

Tủ đông lạnh virus ẩn chứa nhiều bí mật

« Nữ người dơi » bèn mở lại mọi hồ sơ. Liệu bà và ê-kíp có sai sót nào đó ? Khoảng sáu người của viện những năm trước đó đã được huấn luyện tại phòng thí nghiệm Jean-Mérieux ở Lyon về quy trình an toàn của P4. Không chỉ cung cấp công nghệ cao cấp cho Vũ Hán, Pháp còn huấn luyện cho người Trung Quốc cách thức sử dụng và tuân thủ các biện pháp an ninh vô cùng nghiêm ngặt.

Branka Horvat, nhà vi trùng học người Croatia, từng được huấn luyện chung với Thạch Chính Lệ cho biết : « Ba tuần để tập hoạt động với nón bảo hộ, lặp lại cả ngàn lần các thủ thuật, rồi nhiều tuần lễ thử nghiệm trước khi được quyền đụng đến tủ đông lạnh chứa virus ».

Ngay cả những đôi găng cũng cần phải làm quen vì dày hơn so với phòng thí nghiệm P2, P3, vô số lớp khóa bảo vệ, tắm tẩy độc khi ra khỏi...

Ngày 31/1 thiếu tướng Trần Vi (Chen Wei), thuộc đơn vị chuyên về nguy cơ chiến tranh vi trùng của quân đội đến P4, với lý do chính thức là tìm cách chế vaccine chống Covid-19. Các nhà lãnh đạo Bắc Kinh cũng tin rằng virus đã thoát khỏi phòng thí nghiệm Vũ Hán ?

Đó là vì những sự cố này đã từng xảy ra, và không chỉ ở Trung Quốc. Năm 2014, Viện Pasteur đã làm lạc mất 2.349 mẫu SARS được trữ trong các phòng thí nghiệm P3, tuy nhiên các mẫu này chỉ là một phần không hoàn chỉnh của virus nên không gây hại.

Năm 2015, ba mẫu virus MERS được đưa đến Viện Pasteur trên một chuyến bay Seoul-Paris, bị để quên trên bàn của một nhà nghiên cứu suốt một tuần. Tại Hoa Kỳ, một cuộc điều tra năm 2014 cho thấy có những mẫu virus bệnh than chưa kích hoạt bị gói nhảm đến nhiều nơi...

Bốn ngày sau bài viết của Washington Post hôm 14/4, Viên Chí Minh (Yuan Zhiming), giám đốc P4 và là cấp trên của Thạch Chính Lệ khẳng định : « Không thể có chuyên con virus xuất xứ từ đây, chúng tôi có các quy định nghiêm ngặt. Không có sinh viên hoặc nhà nghiên cứu nào bị nhiễm virus ».

Ông ta biết rõ những tai tiếng về các phòng thí nghiệm trong nước, và về số lượng sinh viên tham gia. Branka Horvat cho biết « đôi khi một nhà nghiên cứu phải quản lý 20 sinh viên trong khi tại Pháp không đến 3 người ».

Tuy vậy các nghiên cứu về virus corona lại rất nhiều tại phòng thí nghiệm này. Thạch Chính Lệ và ê-kíp nhiều lần tái cấu trúc lại con virus để làm nó dễ lây hơn, sau đó nhận diện những điểm yếu để tìm cách xử lý. Hôm 20/1 khi công bố bản mã của virus corona chủng mới, bà chứng tỏ nó giống đến 96% một con virus từ loài dơi là RaTG13 mà chưa ai biết đến, được phát hiện cùng ngày ! Thế nên tủ đông lạnh của Viện còn ẩn chứa nhiều bí mật.

Coi thường an toàn sinh học nơi phòng thí nghiệm

Tháng Hai, trên Hoàn Cầu Thời Báo, ông Dương Chiêm Thu (Yang Zhanqiu), phó giám đốc khoa sinh học trường đại học Vũ Hán đã mở ra một hướng mới. Các nhà nghiên cứu Trung Quốc có tiếng là ít quan tâm đến việc xử lý rác thải và xác động vật, tuy lẽ ra phải theo các quy trình xử lý nghiêm ngặt về bao bì, vận chuyển và thiêu hủy. Ông Dương nhìn nhận « nhiều nhà nghiên cứu đã đổ vật liệu vào ống cống sau khi thí nghiệm mà chưa loại đi độc chất ». Các chất thải này « có thể chứa virus, vi khuẩn có thể gây chết người, giết chết động vật và thực vật ».

Phải chăng quy định tăng cường an toàn sinh học các phòng thí nghiệm mà chính quyền Trung Quốc mới đưa ra chứng tỏ sự cố đã được phát hiện tại Vũ Hán ?

Giáo sư Pháp Alexis Génin cho biết : « Tại Trung Quốc, việc nghiên cứu trước hết là công cụ phục vụ cho sức mạnh quốc gia, rất thiếu tính minh bạch và ít khi tôn trọng đạo đức khoa học. Thế nên những biến tướng rất dễ xảy ra ». Trong bối cảnh « thi đua nghiên cứu » với rất nhiều người trẻ tham gia, rủi ro sơ sót và nhiễm độc càng tăng.

Các nghi vấn về phòng thí nghiệm P4 Vũ Hán đã bộc lộ những khó khăn trong việc hợp tác với Trung Quốc. Cho dù một đoàn các nhà ngoại giao Pháp có đến thăm vào tháng 3/2019, ảnh được đăng trên trang web của Viện, nhưng trên thực tế Pháp đã nhanh chóng bị đặt ra ngoài cuộc chơi.

Hồi năm 2004, tổng thống Pháp Jacques Chirac thỏa thuận với Hồ Cẩm Đào sẽ giúp xây dựng P4, trong bối cảnh dịch SARS. Vào thời đó, đã có nhiều nhà ngoại giao và nhà vi trùng học Pháp e ngại Trung Quốc sẽ lợi dụng cho chương trình vũ khí sinh học. Nhưng trong bối cảnh Pháp phản đối can thiệp vào Irak năm 2003, Paris muốn xích lại gần với Matxcova và Bắc Kinh để tránh bị cô lập. Đồng thời cho rằng việc hợp tác khoa học sẽ giúp tránh được sử dụng phòng thí nghiệm vào mục đích khác. Bắc Kinh biến hợp tác song phương thành đơn phương.

Pháp đã quá lạc quan về khả năng hợp tác bình đẳng với Trung Quốc ? Ngày 23/02/2017 thủ tướng Pháp Bernard Cazeneuve cùng với thị trưởng và bí thư thành ủy Vũ Hán chủ trì lễ chứng nhận P4. Paris hứa cung cấp mỗi năm 1 triệu euro cho P4 Vũ Hán, còn Bắc Kinh hứa hẹn sẽ trao đổi thông tin.

Mãi đến cuối năm 2017, ngoại trưởng Jean-Yves Le Drian giao cho đại sứ Pháp ở Bắc Kinh nhiệm vụ thảo báo cáo tổng kết về hợp tác khoa học, mới ngã ngửa ra là chẳng có gì ! Tranh cãi đã nổ ra dữ dội trong cuộc họp với với INSERM (Viện nghiên cứu Y học) và bộ Nghiên Cứu ở Paris.

Bà Thạch Chính Lệ và các đồng nghiệp đã được đón tiếp tận tình tại P4 Lyon, nhưng chiều ngược lại hoàn toàn không có. Nhà kỹ nghệ Alain Mérieux từng trực tiếp tham gia việc xây dựng P4 Vũ Hán, ngay sau khi bàn giao cho chính quyền Trung Quốc, không còn được đến phòng thí nghiệm.

Sau khi được Pháp chứng nhận đạt chuẩn, dự kiến phòng thí nghiệm P4 Vũ Hán hoạt động không virus trong 18 tháng, trong thời gian đó một nhà vi trùng học Pháp đến kiểm tra xem có tuân thủ quy trình hay không. Bác sĩ René Courcol, người được giao nhiệm vụ này từ chối trả lời câu hỏi của Le Monde về việc có thực sự được vào nơi cần kiểm tra hay không.

Thực tế thì phía Pháp hoàn toàn không biết được những gì diễn ra sau các bức tường của phòng thí nghiệm mà mình đã giúp xây dựng. Không có nhà nghiên cứu Pháp nào được vào P4 Vũ Hán. Quan hệ song phương mà ông Chirac hình dung năm 2004 đã trở thành đơn phương. Một nhà tư vấn nhận xét, luôn có một khoảng cách vô cùng lớn giữa mong đợi và hiện thực khi giao dịch với Trung Quốc.

Một sự cố đã diễn ra không chỉ tại P4 Vũ Hán, mà có thể ở phòng thí nghiệm Viện Vi trùng học Vũ Hán, hay Trung tâm kiểm soát và phòng ngừa bệnh lây nhiễm trong phóng sự truyền hình đã nêu hay chẳng ? Tóm lại, bí mật vẫn bao trùm.

Năm 2016, đại sứ Pháp ở Bắc Kinh đã đến Vũ Hán trao tặng cho Viên Chí Minh và Thạch Chính Lệ Bắc Đẩu bội tinh vì hợp tác về bệnh nhiễm.

Khi con virus tấn công, những nghiên cứu của « Batwowan » và các nhà khoa học Trung Quốc không hề giúp Paris hiểu thêm cũng như chuẩn bị đối phó với đại dịch, trong khi Pháp là đối tác ưu tiên.

<http://www.rfi.fr/vi/ch%C3%A2u-%C3%A1/20200428-virus-corona-batwowan-v%C3%A0-nh%E1%BB%AFng-b%C3%AD-m%E1%BA%ADt-ph%C3%B2ng-th%C3%AD-nghi%E1%BB%87m-p4-v%C5%A9-h%C3%A1n>